

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 83

דין מיגו דאתקצאי בין השמשות

'מיגו דאתקצאי בין השמשות, אתקצאי לכולי יומא', פירוש - 'מתוך שהוקצה החפץ בבין השמשות, הוקצה לכל השבת כולה'. כלומר, חפץ של היתר המותר בשימוש בשבת, אם בבין השמשות נאסר החפץ בטלטול מכל סיבה שהיא, הרי הוא נאסר בטלטול לכל השבת, לדוגמא: צלחת שהדליקו בתוכה נר, אם בזמן בין השמשות של כניסת השבת היה הנר דלוק בתוכה, כיון שכל זמן שהנר דולק הצלחת אסורה בטלטול, הדין הוא שנאסרת הצלחת בטלטול לכל השבת כולה גם אחר שכבה הנר. שורשו של דין זה נרמז בפסוק "והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו", שמשמעו שיש להכין מערב שבת לשבת את כל החפצים שרוצים לטלטל בשבת.¹

בפוסקים מבואר שיש שתי סוגי הקצאה בין השמשות:

דחייה בידיים: אופן בו האדם עשה מעשה שמוחמתו נדחה הכלי משימוש בשבת, כגון נר שמן שהודלק בערב שבת, נדחו משימוש השמן הצלוחית והמגש עליו הונח הנר, במקרה כזה מוסכם על כל הפוסקים שנאמר בו הכלל של 'מיגו דאתקצאי בין השמשות, אתקצאי לכולי יומא' וגם אם באמצע השבת בטלה הסיבה שאסרה את הכלי משימוש כגון שהנר כבה, מכל מקום נשאר הוא באיסורו לכל השבת.

ללא דחיה בידי אדם: חפץ שלא היה מוכן לשימוש בכניסת השבת והוכשר לשימוש רק בעיצומה של השבת, כגון: השוחט בהמה בשבת עבור חולה שיש בו סכנה. נחלקו הפוסקים האם הבשר מותר לאדם בריא לטלטלו או לאוכלו חי, שהרי הבהמה לא נדחתה בידיים בכניסת השבת, או כיון שעל כל פנים הייתה הבהמה מוקצית בכניסת השבת (כדין כל בעלי חיים) הרי היא מוקצית לבריאים למשך השבת כולה אף שלא נדחתה בידיים. דעת האוסרים: 'מיגו דאתקצאי' נאמר על כל חפץ שלא היה ראוי לשימוש בבין השמשות מכל סיבה שהיא גם אם לא היתה פעולת דחיה מצד האדם.² דעת המתירים: כיון שלא הייתה דחיה מפורשת משימוש 'מוקצה' מותר לבריא לכוס מהבשר או לטלטלו.³

לספרדי שמועיל תנאי, האם צריך להתנות דווקא בפה? והאם צריך להתנות כל שבוע מחדש?

נחלקו האחרונים האם התנאי צריך להיות בפירוש אמירה בפה, או שמספיק מחשבה. יש שכתבו שאם מהרהר את התנאי בליבו אינו מועיל¹, אולם רוב האחרונים חולקים וסוברים שמועיל גם תנאי במחשבה². בנוסף, כתבו האחרונים שמועיל לעשות תנאי אחד לכל השנה, ואין צורך להתנות כל שבת מחדש³. עוד כתבו שיש לעשות את תנאי זה קודם וסמוך לבין השמשות⁴.

פירות שנשרו מהעץ בשבת האם מותר לאוכלם בשבת, ומה הדין אם נמצאים על הקרקע תחת העץ ויש ספק אם נשרו הפירות בשבת?

פירות שהיו מחוברים לאילן בכניסת השבת ונשרו ממנו בשבת - אסורים באכילה וטלטול כל השבת כולה. שני טעמים נאמרו בכך: א. 'גזירת פירות הנושרים' - גזרו חז"ל שאין לאכול מפרי שנשר מהאילן בשבת שמא יבוא לתלוש עוד פירות שעדיין מחוברים לאילן.

נרות שבת שהיו דולקות בכניסת שבת, האם מותר לטלטל את הפמוטות אחר שכבו הנרות כדי להניחם במקום אחר?

נרות שהודלקו מערב שבת על גבי פמוטות, הפמוטות אסורות בטלטול אף לאחר שכבו הנרות בליל שבת, והטעם משום 'מיגו דאתקצאי בין השמשות, אתקצאי לכולי יומא', שהרי היו מוקצים בכניסת שבת מחמת איסור שהנר השמן והפתילה נעשו בסיס לשלהבת, והרי היה אסור לטלטלם בעודם דלוקים⁴.

והוא הדין לכל כלי שהונח עליו בכניסת השבת דבר מוקצה - שנאסר בטלטול מטעם 'בסיס לדבר האסור', הרי הוא נשאר באיסורו לכל השבת אף אם הוסר ממנו המוקצה באמצע שבת, מטעם זה של 'מיגו דאתקצאי בין השמשות'⁵.

מה הפתרון לטלטל פמוטות אחר שכבו?

אסור לטלטל את הפמוטות של נרות השבת גם אחר שכבו הנרות, כיון שהפמוטות היו בסיס לשלהבת שדלקה בהם כל זמן בין השמשות וכיון שהוקצו בין השמשות הוקצו

1 כב אות יז, שו"ת שבט הלוי ח"ח סימן נב, ילקו"י שם סעיף ו עמוד תעו. שש"כ שם סעיף סד עמוד שכד.

2 שו"ע סימן רעט ס"ד.

3 שו"ע סימן תרלח סעיף ב', ילקו"י מועדים (מהדורת תשמ"ח) דין נוי סוכה סעיף ג עמוד קלה.

4 רמ"א סימן רעט ס"ד. אך כתב שעל ידי גזר נהגים להקל בזה בצירוף התנאי, וכן מנהג בני אשכנז.

5 שם וסימן תרלח ס"ב.

6 מקור חיים לבעל החוות יאיר בסימן תרלח.

7 שכל תנאי שאינו בין אדם לחבירו אלא בינו לבין עצמו אין צריך שיהיה כהלכות תנאים, שכיון שמדעתו התנה אם כן רצונו לקיים תנאו, ומועיל אף במתנה בליבו. הגר"ש קמנצקי קובץ הלכות סוכה עמוד קנ"ג ע"פ חידושי הרמב"ן בבא בתרא קכו ע"ב ד"ה ואיכא למידק, וראה עוד שו"ת שיבת ציון סימן טז, ודעת תורה בסימן תרלח.

8 החיד"א בברכי יוסף סימן רעט, פלא יועץ סימן יב עמוד רנו, וכתב שם עוד שמנהג ביתו להתנות בשבת שובה לכל שבתות השנה, חזו"ע ח"א עמוד רנט.

9 הבי"ט סוף ס"ד בשם האורחות חיים, כה"ח ס"ק טו בשם הברכי יוסף, משנ"ב ס"ק יב, ועיין דרכי

משה בסימן תרלח ס"ק ג שדן בטעם הדבר.

1 אף שאיסור 'מוקצה' אינו אלא מדרבנן, מכל מקום סמכו חכמים דבריהם על הפסוק הנ"ל. מטעם זה הרוצה להשתמש בשבת בעצים או אבנים צריך לייחד אותם לכך מבעוד יום, אך אם לא ייחד אותם מבעוד יום - לא ניתן לייחד אותם בשבת עצמה. משנ"ב סימן שי ס"ק טז.

2 אלא"כ החפץ עמד בזמן כניסת השבת במצב כזה שהיה ידוע מבעוד יום שיתכן ותבוא לו ההכנה בשבת, ואדם יושב ומצפה שאכן תבוא לחפץ הכנה הווי, שבוה כו"ע מודים שכאשר הסתלקה הסיבה שאסרתו מותר החפץ בשימוש. עיין ב"י סימן שיה ס"ב. ובחזו"א סימן מא ס"ק ד, כתב להלק בזה שאם מחמת האיסור לא היה הדבר מוכן בה"ש בזה ק"ל שאין מיגו דאתקצאי שלא דחייה בידיים, אף בלא הסברה שיושב ומצפה, וזה הדין של השוחט לחולה שנחלה בשבת, משא"כ אם גם בימות החול לא היה החפץ מוכן למטרה זו, בזה אומרים לדין מיגו דאתקצאי אף שלא דחייה בידיים, וזה הדין של בעלי חיים בריאים שמתו, אלא"כ יושב ומצפה כדין בהמה מסיכנת.

3 שו"ע סימן שיה ס"ב ומשנ"ב שם, וסימן שכד ס"ז.

4 שו"ע סימן רעט ס"א, משנ"ב שם.

5 שו"ע סימן שי ס"ז.

6 שו"ע סימן רעט סעיף א.

7 משנ"ב סימן רעט ס"ק יח, חזו"א באורחות רבנו ח"א עמוד קיט, שו"ת אגרות משה או"ח ח"ה סימן

ב. משום 'מיגו דאתצאי בין השמשות אתקצאי לכולי יומא', והפירות נחשבים כאילו דחה בידיים והסיח דעתו מהם, שהרי היה בידו לקוטפם קודם השבת.¹⁵

איסור זה נאמר גם אם יש ספק אם נשרו בשבת או קודם השבת.¹⁶ מכל מקום, אם ניכר שנתלשו מערב שבת, כגון פירות שכמשו קצת מותר לאוכלם בשבת.¹⁷

בננה או אבוקדו שבכניסת השבת היו קשים ואינם ראויים לאכילה, ובמשך השבת התרככו האם אומרים שכיון שלא היו ראויים לאכילה בכניסת שבת הוקצו לכל השבת כולה?

פרי קשה כאבן שאינו ראוי לאכילה כלל הרי הוא מוקצה מחמת גופו, ואסור בטלטול כאבנים ועפר.¹⁸ אולם אם נתרכך מעט קודם השבת - אינו מוקצה לפי שנאכל על ידי הדחק.¹⁹

על פי זה, פרי שהיה קשה כאבן בכניסת השבת (בין השמשות) ובמשך השבת התרכך ונעשה ראוי לאכילה, יש שכתבו שהפרי נשאר מוקצה כל השבת כולה מדין 'מיגו דאתקצאי' כיון שלא היה מוכן בבין השמשות.²⁰ אולם אחרונים רבים כתבו לחלק ולהתיר את הפרי לאכילה, ואין אומרים בזה דין מיגו דאתקצאי, כיון שלא דחה אותם בידיים בין השמשות, הרי הוא כיושב ומצפה מתי יהיה ראוי לאוכלו.²¹

גומרו בידי אדם

קדירה רותחת בין השמשות, ברמת חום שאי אפשר לאכול את התבשיל, למה לא אומרים בזה דין 'מיגו דאתקצאי' מחמת שלא הייתה ראויה לאכילה בין השמשות?

קדירה רותחת מותר לטלטלה אף שהייתה רותחת מאוד בבין השמשות באופן שלא הייתה ראויה לאכילה בעודה רותחת, והטעם משום שבידו של האדם לצננה ולעשותה ראויה לאכילה.²² היתר זה מכונה בהלכה בשם 'גומרו בידי אדם', שאין האדם מקצה דעתו מדבר שבידו להכשירו.

כל מקום שמתירים מדין 'גמרו בידי אדם', אין הדבר מוקצה אף קודם שהיה ראוי, ולכן מותר לטלטל את הקדירה אף בעודה רותחת.²³

מאכל קפוא אם מותר בטלטול?

דבר מאכל המונח בהקפאה אינו מוקצה, משום שביד האדם להוציאו מהמקפיא כדי שיהיה ראוי לאכילה, ואף באופן שלא היה בדעתו לאכול את המאכל בשבת זו, אלא ייחדו לסעודה שתקיים ביום אחר, כיון שבאוכלים ומשקים אין אדם מסיח דעתו מהם לגמרי לפיכך אינם מוקצים.²⁴

כביסה שהייתה רטובה בכניסת השבת, והתייבשה בשבת עצמה, האם מותר להשתמש בבגדים האלו בשבת?

כביסה שתלו אותה לייבוש אחר שעברה סחיטה במכונה, אם התייבשו הבגדים במהלך השבת - מותר לטלטל אותם ולהשתמש בהם בשבת עצמה.

אולם, אם תלה בגדים רטובים מאוד בבין השמשות בכמות מים של טופח על מנת להטפיה, והתייבשו הבגדים בשבת - אם לא הייתה וודאות שהבגדים הרטובים יתייבשו במהלך השבת - אסור לטלטלם, כיון שבבין השמשות בעודם רטובים היה אסור לטלטלם מחשש שמא יסחוטו.²⁵ ממילא אומרים בזה דין 'מיגו דאתקצאי'.²⁶ אך אם היה ברור שיתייבשו הבגדים במשך השבת - מותר לטלטלם אחר שהתייבשו, כדון 'גומרו בידי אדם',²⁷ ויש חולקים ואוסרים.²⁸

הכרעת רוב הפוסקים להקל בזה, כיון שלהלכה גם בגד רטוב אינו אסור בטלטול מדין 'מוקצה', אלא שאסרו לטלטלו שמא יסחוטו.²⁹ ולכן בכל אופן כאשר התייבשו הבגדים בשבת מותר לטלטלן.³⁰

תאורת הבית שכנתה בשבת באמצעות שעות שבת, האם מותר ללחוץ על מתג החשמל כדי שתישאיר התאורה כבויה ולא תידלק עוד אחר שיחזור זרם החשמל?

תאורה שדלקה בכניסת השבת ואחר כך כתבה על ידי שעות שבת, אין היתר להוריד את מתג החשמל כדי לגרום לכך שהתאורה לא תחזור ותדלק, והטעם משום שהמתג הוקצה לטלטול בזמן בין השמשות ומתוך כך הוקצה לכל השבת, ואין בזה היתר של 'גומרו בידי אדם' אף שידע מראש שסופו של האור לכבות באמצעות שעות שבת.³¹

במקום צורך יכול להוריד את המתג (כשזרם החשמל מופסק באמצעות שעות) בעזרת המרפק או הגוף כדון טלטול בגופו שמוותר.³² ולהלן יתבאר אם יש להתיר על ידי תנאי.

אם הכניס סמוך לכניסת השבת כלים למדיח כלים, או כביסה רטובה למכונת יבוש, ולא סיימו את פעולתן קודם השבת, האם מותר לפתוח את הדלת לאחר שסיימה המכונה את פעולתה?

מדיח או מכונת כביסה שבפתיחת הדלת אין שום פעולה חשמלית של הפסקה או ניתוק נורות וכדומה, אם הפסיקו את פעולתם בשבת - מותר לפתוח את המכונה כדי להוציא את הכלים והבגדים מתוכם, אף שבבין השמשות הייתה המכונה בפעולה ולא היה אפשרות לפתחה, והרי זה כ'גומרו בידי אדם' שהרי המכונה עתידה לסיים את פעולתה.³³

ומכל מקום מן הראוי להפסיק את פעולתן קודם השבת משום דהוי כעובדין דחול, ובפרט לדעת האשכנזים שחוששים לאוושא מילתא וזילותא דשבתא.³⁴

שביעי של פסח שחל ביום שישי, ובכניסת השבת היה החמץ מוקצה, האם מותר בשבת לטלטל את החמץ ולאוכלו?

מותר לטלטל חמץ ולאוכלו בשבת שאחרי שביעי של פסח [בארץ ישראל], ואף שבזמן בין השמשות של כניסת שבת היה החמץ מוקצה שהרי עדיין לא יצא החג, מכל מקום אינו נאסר לכל השבת כולה ומותר להשתמש בחמץ אחר צאת הכוכבים. בשנה זו יש לציין זאת במכירת החמץ.³⁵

קובץ שיעורים ביצה אות ו', הגר"ש אלישיב שבות יצחק מוקצה פ"ח אות א', ואף שמוותר לטלטל הבגד על ידי ב' בני אדם, כיון שאין זה לטלטול כדרכו לכן לא חשבינן לבגד זה כראוי לטלטול. בימינו כשמוציאים בגדים ממכונת הכביסה אחר סחיטה, בדרך כלל אינם בגדר טופח על מנת להטפיה, ויש סברא להתירו לכולי עלמא, ומכל מקום יש לדון ולאוסרם מטעם שהיום אף אדם לא ילבש בגד רטוב רק באופן חריג, ואם כן יש בזה דין מיגו דאתקצאי.
29 כמבואר ברמ"א סימן שא סעיף מו.
30 חזו"א הובא באורחות שבת ח"ב פ"ט הערה תקסג, על פי ספר גזוי שערי ציון ומהגר"ח קניבסקי, וכן צידדו למעשה השבט הלוי שם ובח"ג סימן לג, מנחת יצחק שם, הגר"ש איערבך שם הערה 4, שש"כ פט"ו הערה טג, חזו"ע שבת ג' עמוד פז, אול"צ פכ"ו תשובה ה'.
31 אורחות שבת ח"ב פ"ט הלכה שפג. וכדון סל שהיו עליו אפרוחים בין השמשות, כיון שרצונו של האדם היה שהמתג יהיה במצב הדלקה בין השמשות, וא"כ שימש למטרה הפוכה מזו שעתידי להיות מוכן לאחר זמן, וכביאור החזו"א שם. ויש להוסיף ששונה דין מתג חשמל משעות שבת למתירים להאריך מצב קיים, כיון דשעות שבת אף בבין השמשות עומד לשימוש לצורך גופו שיכול להאריך את המצב הקיים, והוא ככלי שמלאכתו לאיסור שהותר השימוש בו לצורך גופו.
32 עיין שו"ע סימן שא ס"ח.
33 אורחות שבת ח"ב פ"ט הלכה שפה. ואף שבזמן בין השמשות מעוניין שהדלת תשאיר סגורה כדי שתסיים המכונה את פעולתה, מכל מקום כיון שמצב זה הוא חלק מההתליך שמכין את הבגדים והכלים לשימוש, נמצא שאין כאן הקצאה לצורך אחר, ודמי לקדירות רותחות שבזמן בה"ש אדם מעוניין ברתיחתן כדי שיתבשלו, וכדי שהאוכל לא יצטנן עד שעת הסעודה.
34 עיין סימן רנב ס"ה ברמ"א, הגר"ש איערבך מנחת שלמה ח"א סימן י' אות ב', אור לציון ח"ב פט"ו תשובה י', אגרות משה או"ח ח"ה סימן כב אות לה, אך עיין חזו"ע ח"א עמוד קמו, שו"ת יחוזה דעת ח"א סימן יח, הלכה ברורה סכ"ב, שכתבו להתיר על פי השו"ע שם.
35 משום שזה מוקצה מחמת יום שעבר. שו"ת רע"א סו"ס ה', וע"ע חזו"א סימן מט ס"ק טו. והיינו בחמץ השייך לנוכרי שאין בו איסור חמץ שעבר עליו הפסח, או שהיה מכור לו, אך בזה צריך במכירה להתנות עם הגוי שאם ישתמשו בחמץ ינכו לו מן החשבון.

15 שו"ע סימן שכב ס"ג משנ"ב שם ס"ק ז', וסימן שכה ס"ה משנ"ב שם ס"ק כב.
16 שו"ע סימן שכה ס"ה, משנ"ב סימן שכב ס"ה.
17 משנ"ב סימן שכה ס"ק כד. ואסור ללקט הרבה בחדד משום איסור מעמר, אלא ילקט אחד אחד. משנ"ב סימן שכ"ב ס"ק ו'.
18 שו"ע סימן שי ס"ה משנ"ב ס"ק יט. ולא מועיל בו הזמנה כיון שאינו ראוי לאכילה.
19 ואף אם לא הזמנו לאכילה קודם השבת, שדווקא בגורגרות וצימוקים שדחיה בידיים מערב שבת בעיני הזמנה, שו"ע שם.
20 כיון שאינו ברור שיתרכך במהלך השבת, ואין בידו להופכו לראוי, ממילא מסיח דעתו מלהשתמש בו בשבת. עיין בזה בספר הליכות שבת סימן שי ס"ה הלכה יח, ומה שכתב להוכיח כן. אולם מצב זה אינו מצוי בדרך כלל משום שאבוקדו קשה כאבן סמוך לשבת אינו מתרכך בשבת, ומה שר"ך בשבת הרי שקודם השבת היה מעט רך, אך אם ידוע לנו שהאבוקדו היה קשה כאבן סמוך לשבת ואף על פי כן נתרכך בשבת, אין לאוכלו ולטלטלו בשבת.
21 אורחות שבת ח"ב פ"ט הלכה שע.
22 גמרא ביצה כז ע"א.
23 חזו"א סימן מא ס"ק טו.
24 הגר"ש איערבך בתשובות טלטולי שבת אות ז', וכעין מה שמצינו באוכלים המיוחדים לסחורה כתמרי דיעסיק שאינם מוקצים בשבת, אף שכלים העומדים לסחורה הרי הם מוקצים, עיין אור שמח פכ"ה משבת ה"ט.
25 רמ"א סימן שא סעיף מו. ולא התירו לטלטלו אלא על ידי ב' בני אדם כמבואר בגמרא שבת קמו ע"א, או בשעת הדחק שהתירו ללבושו כשאין לו בגד אחר כמבואר במשנ"ב סימן שא ס"ק קסב. 26 שמסית דעתו משימוש בבגדים אלו בשבת. משנ"ב סימן שח ס"ק טג.
27 כן ביארו לסברת המשנ"ב, שו"ת מנחת יצחק ח"א סימן פא, מנחת שלמה ח"א סימן י' עמוד פא, שבת הלוי ח"א סימן טב אות ג', אגרות משה או"ח ח"ה סימן כב אות כו אלא שכתב שאם לא תלה את הבגד להתייבש מבעוד יום מפני ששכח שרצונו לייבוש, הרי הוא מוקצה אף אם וודאי יתייבש בשבת.
28 שלא אומרים מגרו בידי אדם אלא בחפץ שאינו ראוי לשימוש, ולא בחפץ שנאסר בשימוש מחמת איסור, כגון הכא שאסור מחמת סחיטה, ולכן דינו כמוקצה אף כשפוסקת סיבת האיסור.